

Poštovani i dragi kolege,

Flaker je u svom izvještaju koji je faktografski zanimljiv i načelno važan, spomenuo korisna protivljenja, suprotstavljanja, otpore. Moglo bi se desiti da ovih nekoliko prigodnih riječi (jer ću zaista biti kratak) ispadne također kao neka konfrontacija – ili pretencioznije rečeno – kao borba mišljenja i znanstvenih uvjerenja. To nije samo po sebi negativno, naprotiv! Jer ako se nečemu opiremo, ako nešto negiramo, onda je to također utjecaj koji može biti vrlo plodonosan.

Htio bih odgovoriti na jedno naoko elementarno pitanje, da, elementarno, koje mi se ipak ne čini suvišnim.

Koja je svrha komparativnih istraživanja hrvatske književnosti? Na to se može odgovoriti jednostavno, a može se i komplicirati. Koja je svrha i smisao?

Na Odsjeku za komparativnu književnost našega fakulteta, to je klasično diplomsko pitanje. Zašto smo uz katedru za teoriju i metodologiju književnosti, napose komparativne, katedru za opću povijest književnosti od renesanse do naših dana te katedru za teatrologiju koja – *horribile dictu* – obuhvaća i film, radiofoniju i TV, osnovali i katedru koja nosi nespretna naziv: komparativna povijest hrvatske i drugih jugoslavenskih književnosti (nespretna jer se nisam sjetio nečeg zgodnijeg). Da, zašto? Naprosto što takva katedra – koliko ja znam – nigdje ne postoji, a prirodno je da bude osnovana u Zagrebu gdje postoje slavne i manje slavne tradicije koje pogoduju ili bi mogle pogodovati organiziranom, sistematskom radu na toj problematici. A to stvara, dabome, i obveze koje je valjalo tako reći zacrtati. A svrha i smisao? Uklapanje hrvatske književnosti u tokove takozvane svjetske literature. Time dolazimo do nečega što bih nazvao revalorizacijom, revalorizacijom ili otkrivanjem novih aspekata onoga što nam se čini poznato a nije iscrpljeno, nije protumačeno do kraja. Otkrivamo nove aspekte i time neke poznate pojave, značajne pojave koje, naoko skinute s dnevnog reda, dobivaju svoje nove dimenzije.

Morao bih se osvrnuti na našu klasičnu definiciju komparativne književnosti. Kad kažemo komparativna književnost, to je elipsa. Podrazumijeva se komparativna povijest književnosti. No kako smo mi to definirali na našem Odsjeku i zašto?

Četiri riječi koje mi se čine dovoljno značajne, koje imaju dovoljnu širinu i dubinu da bi mogle obuhvatiti ovaj složeni fenomen. Mi kažemo da je komparativna književnost: POVIJEST MEĐUNARODNIH KNJIŽEVNIH ODNOSA.

Kako rekoh, svaka od tih riječi ima svoju težinu. Naglašavam prije svega da je književna komparatistika povijesna disciplina, da se kreće na povijesnom terenu pa otklanja retoričke paralele, srodnosti koje nemaju nikakovu historijsku podlogu. Ili, ako otkrivamo da te podloge nema, onda je to također komparatistički rad, jedna nova znanstvena spoznaja.

Krećemo se, zatim, na međunarodnom terenu, ne u pojednim nacionalnim sferama, što nikada ne valja zaboraviti.

Onda riječ književnih važna je i te kako, naprosto zato jer ju je klasična komparatistika ili tradicionalna komparatistika ili prethistorija komparatizma vrlo često zanemarivala, zaboravljajući da bi se morala kretati na književnom terenu i da je svrha i početak i konac istraživanja – književnost, dakle umjetnost. Koliki smiješni radovi, danas nam se čine smiješni, mogu poslužiti kao zastrašni primjeri kako je tematologija znala zabrazditi obrađujući književnu građu što Nijemci, i ne samo Nijemci, zovu *Stoffgeschichte*. Ne radi se o tome da metoda ne valja, ja mislim da je veliki Paul Hazard imao krivo kada je energično tražio da se tematologija izbac iz komparatizma. Ne, ova je metoda naprosto loše primjenjivana. A ja ne znam koja se metoda savršena i supersavršena metoda ne bi mogla lošom primjenom, neinteligentnom primjenom, kompromitirati. Možda će vas nasmiješiti ako ne nasmijati kad vam spomenem koji su to zastrašni primjeri, a koji ni danas nisu nestali, koji se još danas pojavljuju, jer imaju dugotrajan život. No eto, onaj slavni apotekar u svjetskoj literaturi koji se uvijek citira premda ima mnogo apsurdnijih primjera. Postoji na primjer i buha u svjetskoj književnosti, to je već entomologija u neku ruku; postoji i porođaj u svjetskoj literaturi, a to je opstetrika; postoji i poljubac u svjetskoj literaturi, što je svakako atraktivnije. Dakle, sve su to priloz i povijesti farmacije, povijesti kirurgije, povijesti čega god hoćete. Zanemarivan je, dakle, konačni cilj, zaboravljeno je da se radi o književnosti, a ne o kulturnim vezama u najširem smislu, diplomatskim, trgovačkim, ekonomskim, strateškim i ne znam kakvima.

A ona posljednja riječ: o d n o s i, ovdje nije slučajna. Ima u tome nešto oportunitizma. Riječ utjecaj nije blagozvučna. Uz to, upravo skandalozno prevladava predrasuda, neiskorjenljiva predrasuda da je komparatistika nekakva »utjecajologija«. To nije istina. Dakle, da se mimoide odiozna riječ (koju bi trebalo pravo shvatiti da prestane biti odiozna), da se mimoide i da se na njezino mjesto stavi adekvatnija riječ, a to je o d n o s. Odnos jer se time ne prejudicira ničemu. Ta bilo bi neznanstveno kad bismo počeli istraživanja tvrdnjom koju istom treba dokazati. A drugo ili treće, time se ističe i bitna jedna komponenta, zapravo srž komparatizma, a to je dvojnost, uzajamnost, primanje i da-

vanje, emisija i recepcija. I tu se ne radi samo o velikima, brojčano ili ekonomski jakima. Znalo se desiti i dešava se da i takozvane male literature daju i da velike primaju. Ni jedna, pa ni najveća, najslavnija, najstarija literatura nije dovoljno autohtona da bi mogla u svom zrakopraznom prostoru, hermetički zatvorena od ostalog svijeta postojati. To bi, da se medicinski izrazim, moglo uroditi intoksikacijom, autointoksikacijom. Studij jedne velike literature najbolja je polazna točka za bilo kakav komparatizam, jer nas taj studij naprosto sili da prijeđemo granice jedne nacionalne sfere i da se zagledamo drugamo.

Tu sam dodirnuo pojavu koja donekle, psihološki, objašnjava i neke otpore koji tvore kontinuitet od zametaka komparatistike u prošlom stoljeću pa sve do naših dana. Veliki dio tih otpora može se objasniti jednom banalnom, ali opasnom sklonošću, a to je komoditet. Mnogo je komotnije pretpostaviti da je ova ili ona literatura cjelina u sebi, hermetički zatvorena – kako rekoh – negoli gledati preko granica ove ili one nacionalne sfere. To je znao naš Vatroslav Jagić koji je nevjerovatno lucidno iznio metodološka načela buduće znanstvene discipline, bistrio pojmove o komparatizmu pa je time pretekao neke od pionira, slavni pionira književne komparatistike. Jagić je žezdesetih godina prošloga stoljeća izražavao takve sudove, takve prognoze o budućem komparatizmu, uočio unaprijed mnoge zamke koje taj komparatizam u sebi krije, da je to zaista vrijedno znati.

Prije Posnetta (to je prva knjiga koja nosi naslov *Comparative literature*), prije Textea (koji je prvi doktorirao isključivo komparatističkom temom), prije prve katedre (koja je osnovana u Lyonu), prije Maxa Kocha (koji je osnovao prvi međunarodni časopis za književnu komparatistiku), prije Betzove bibliografije (iz koje je izrasla prva monumentalna bibliografija Baldenspergera i Friedericha u Chapel Hillu, najbolja budući da je zasada jedina), prije svih tih događaja koje možemo i moramo smatrati kamenima-medašima komparatizma pojavio se u tadašnjem malom Zagrebu mlad čovjek, *moins de trente ans*, koji izriče sudove koje bez ikakve načelne korekture možemo i danas primjenjivati i popularizirati. A Jagićev istraživački, recenzentski rad u »*Archivu*«. A njegovi daci od kojih spominjem kao primjer samo jednoga: to je Tomo Matić, nedavno umro a bio je duge godine najizgrađeniji i najdosljedniji komparatist u hrvatskoj sferi.

Eto, ne budimo odviše skromni, a ni odviše samosvjesni, jer život ne počinje sutra.

Komparatiste bje glas da nisu patrioti, da stalno gledaju preko granica, da su prožeti jednom tuđom kulturom itd. Ako je riječ o maloj ili manjoj literaturi (a to se ne mora uvijek poklapati), onda su ti kompleksi jače izraženi, lakše objašnjivi i neugodniji. Pučko je uvjerenje, ne samo pučko, da komparatisti tragaju isključivo za plagiijatima u zloglasnom onom tapanju za Evropom hotеći dokazati kako smo ovisni, siromašni i jadni. Ti otpori, koje sam nazvao kompleksima, ne moraju biti samo nacionalni i nacionalistički nego i individualni, individuali-

stički. Pojedinci, napose književni stvaraoci mogu u tim pitanjima biti veoma osjetljivi pa i kratkovidni. Imao sam dodira s književnicima. Ovakva ili onakva ranga, domaćima i stranima, pa bih mogao pričati anegdote.

No vratimo se pitanjima nacionalnim. Ako netko (pa bio to i komparatist) želi upoznati svoju naciju, njezinu kulturnu prošlost i sadašnjost, njezino mjesto u svijetu, onda je to u našem slučaju kroatocentrizam. A kako ćemo upoznati sebe ako ne u dodiru sa svijetom. Reče jedan filozof koji je bio bolji književnik nego filozof, da najkraći put do sebe samoga vodi kroz čitav svijet.

Tu se nameće i pitanje originalnosti, čemu se veliki Goethe tako srdačno, energično i definitivno narugao kad je analizirao sebe. Znade ono: od oca imam stas, uzrast i životnu ozbiljnost, od majke vedru ćud i maštovitost . . . , da bi zatim u stihovima nabrojio sve tada poznate kulture svijeta koje su ušle u njega, koje je asimilirao, da bi na koncu prpošno ustanovio da od njega – kada se sve to pobroji i registrira – ne ostaje ništa originalno. Ostaje samo Goethe.

Ali ovo bavljenje stranim kulturama, imajući uvijek kao polaznu točku vlastiti ambijent, sebe samoga, svoju naciju, svoju kulturu, može otkriti veoma ugodne stvari koje su podesne i za kongresne svečanosti i diplomatske zdravice te koje mogu izvrsno poslužiti kao kulturna propaganda. Propaganda koja je zaista kulturna. Riječ je o tome što se propagira, rasprostranjuje, širi, objašnjava i kako

U svom životu imao sam, kako rekoh, razmjerno mnogo dodira sa stranim piscima, književnicima i novinarima, znanstvenim radnicima, pa i diplomatima. Mogu reći da mi je poznavanje nekih kulturno-povijesnih podataka znalo dobro poslužiti. Za nekoga koji je neupućen, totalno neupućen, može to biti pravi šok. Odnosno čuđenje koje bi prema Aristotelu ili kome drugom imalo biti početak mudrosti. Sjećam se tako da sam jednoga Francuza, književnika na glasu, vodio Ilicom. On se zagledao u jedan izlog i vidio *Izabrana djela* Molièrea.

– Što je to?

Odgovaram: – Molière, vidite što je.

– E, a na kojem je to jeziku?

Ja sam rekao: – Na turskom.

Onda je vidio da nije tako. I onda sam stao pričati.

– Znade li vi da se njega prevodilo na taj čudni jezik hrvatski dok je još bio živ, i to iz jedne knjige koja se iste sezone bila pojavila u Parizu. A jeste li čuli – kažem – za Dubrovnik?

– Kako ne.

– Je li vi znate kad je Molière umro?

Čini se da nije točno znao, ali eto, koncem XVII stoljeća. Ne budimo sitničavi.

– A znate li vi da su u prvoj polovici XVIII stoljeća u Dubrovniku prikazana u vrlo inteligentnim adaptacijama, prema francuskom origi-

nalu, a ne po talijanskim adaptacijama, dvadeset i tri Molièrova komada? A neću vas pitati koliko je Molière komada napisao, jer to nije kviz nego prijateljski razgovor, a poučan kao svaki kviz.

– Trideset komada ili trideset i dva /u što sumnjam/, a početkom XVIII stoljeća Dubrovčani adaptiraju i, naglašavam veoma vješto, dvadeset i tri ili dvadeset i četiri /što je moguće/, adaptiraju i prikazuju na pozornici, a publika to prima, komentira i polemizira. I tako u tom razgovoru neugodnom stigismo do Trga Republike i krenusmo prema Kapitolu. Pokazao sam francuskom kolegi katedralu /izvana/ i rekao otprilike ovo: Na mjestu gdje sada stojite prikazivana su u XII stoljeću /koncem XII stoljeća doduše/ dva Komada francuske provenijencije koji su istodobno davani u Parizu i Reimsu. Imali smo dakle u Zagrebu isti kazališni repertoar kao u Reimsu i Parizu, i to prije osam stoljeća.

Nisam ništa izmislio, ali sam dobro osjetio da je čovjek impresioniran, da će /o tom sam se poslije u Parizu uvjerio/ pričati u svom krugu o tim otkrićima, što mi je bilo drago. To je – bez lažne skromnosti budi rečeno – dužnost koju bi trebali vršiti kulturni ili novinski atašei, a koji tu funkciju – koliko je znam – nikada vršili nisu.

Još jedna zgodica, kao primjer. Razgovarao sam jednom zgodom /u stvari svađao se/ s čuvenim njemačkim redateljem koji se oborio na *Dunda Maroja*. Uvijek ovaj Dundo /rekao je: Tunto/, zar nemate ništa drugo? Imamo, rekoh samosvjesno zatrpavši ga imenima i naslovima zbrda-zdola, ali recite mi – rekoh – kad smo se ovako sretno našli: koju bi renesansnu komediju iz njemačke sfere preporučili? Ja sam, priznajem, u njemačku renesansu nedovoljno upućen, a kao kazališni direktor, rado bih postavio na scenu jednoga njemačkog »Tunta«?

Dabome da je zapeo i skrenuo na barok i druga područja koja su bila za nj zgodnija.

Nego, da pustimo te zgone i zgodice /bilo ih je više/. Moram vas podsjetiti da III kongres Međunarodnog udruženja komparatista /AILC kao francuska, ICLA, kao engleska kratica/. Kongres je uz književno-teorijska pitanja posvećen malim ili manje poznatim literaturama; ili kako je uljudno rečeno: književnostima koje se služe jezikom koji nije općenito rasprostranjen. *De diffusion non universelle*. Meni je povjeren zadatak da govorim o jugoslavenskim književnostima u sklopu svjetske ili univerzalne. Bilo je tu velikih autoriteta komparatističkih, još više onih koji to nisu, ali tako reći ni jednoga slavista. Trebalo je dakle govoriti o zapletenim našim pojavama u prošlosti i sadašnjosti, spominjati imena koja nisu općepoznata, a uvjeriti ljude da je tako.

Neskromno držim da sam neke, i to baš one do kojih mi bilo najviše stalo, uvjerio. Štoviše, osupnuo pokazavši na primjerima da je hrvatska književnost značajan dionik opće književne zajednice. Primjere sam pomno odabrao /a bio sam skučen i vremenom/ ali mogu reći da sam svoje strane slušaoce, od Japana do Kanade, od Australije do Skandinavije, pošteno informirao te da nikoga nisam obmanuo.

»Da, komparatist otkriva i stvari ugodne koje mogu i moraju polaskati nacionalnom ponosu. Vama to ovdje ne moram otkrivati, jer to znate bolje od mene, budući da po struci nisam slavist, ni kroatist nego samo hrvatski pisac. I stoga sam, hodajući tuđim književnim njivama, postupao, svome komparatizmu u prkos ili upravo zbog toga, postupao kroatocentristički prije nego što je ta riječ postojala.

To je moj skromni prilog ovome skupu i vašim nastojanjima koja srdačno pozdravljam.

Završit ću jednim citatom Tina Ujevića; stihovima koji bi mogli poslužiti kao epigraf svakome ozbiljnom tekstu koji obrađuje pitanje komparativne povijesti i teorije književnosti:

I čvrsto se ufam [veli Tin] da ličnost toliko bogatija biva koliko više prima da bi vratila dalje.

Ivo Hergešić